

A FORGÁCH CSALÁD HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA A 16. SZÁZADBAN

BENKŐ GÁBOR¹

BEVEZETÉS

A 16. század a magyar történelem egyik vízválasztója, több tekintetben is. A század első felében a mohácsi csata (1526) volt az egyik fordulópont, mely sajátos helyzetet teremtett a Magyar Királyságban és Közép-Európában, a Magyar Királyság pozíciójának megváltozásával és azzal, ahogy a Habsburg-dinasztia összetett monarchiájának része lett.² A mohácsi csata és következményei nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai tekintetben is változásokat hoztak. A csata után közvetlenül az államhatalom működésképtelenné vált, mivel megcsonkult, II. Lajos elesett, s vele együtt Szalkai László esztergomi érsek és főkancellár, valamint az országbíró, a pohárnokmester, a kamarás és az udvarmester, a kalocsai érsek, valamint még öt püspök s a főispánok száma is megfogyatkozott. A magyar arisztokrácia sorait igen megvékonyította a csata, mivel az említett tisztségviselők mellett estek el olyan főnemesek is, akik tisztséget nem viseltek, de egy-egy országrész életében birtokaiknál fogva nagy súllyal voltak jelen. Összesen harminc főúr maradt a csatatéren, a Pálóczy család pedig kihalt.³

II. Lajos halála sokkal hosszabb távú problémát jelentett az ország átmeneti, belső diszfunkcionalitásánál. A koronáért ugyanis Szapolyai János erdélyi vajda és Habsburg Ferdinánd főherceg versengett s rövid időn belül az a magyar történelemben addig páratlan eset állt elő, hogy az országnak két törvényes uralkodója lett.⁴ Szapolyait 1526. november 10-én választották meg, Ferdinándot pedig december 16-án, mindkét esetben a magyar rendek,⁵ természetesen más-más meggyőződésű csoportjai, s a két koronázás is mindkét esetben legitimen, a feltételeknek megfelelően zajlott le, igaz, időben itt is volt differencia.⁶ Mindazonáltal a kialakult

¹ Miskolci Egyetem, Történettudományi Intézet, hallgató

² PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. História MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2010, 20.

³ B. SZABÓ János: *A mohácsi csata*. Corvina, Budapest, 2006, 161–162.; PACH Zsigmond Pál (főszerk.)–R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): *Magyarország története: tíz kötetben 1526–1686: 1. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 150.; PÁLFFY: 2010, 51.

⁴ PÁLFFY: 2010, 53.; CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog: Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel*. Athenaeum, Budapest, 1917, 86–95.

⁵ Mindkét uralkodó szabad választással lett magyar király, Szapolyai nem a rákosi végzés, Ferdinánd pedig nem a Habsburg örökösödési szerződések, illetve a kettős bécsi eljegyzés értelmében nyerhette el a trónt, bár az említett momentumok jó propagandaeszközként szolgáltak a két király háborújában. PÁLFFY: 2010, 55–56.

⁶ Szapolyait 1566. november 11-én koronázták meg, Ferdinándot pedig 1527. november 6-án.

helyzet rendezése csak fegyverrel volt lehetséges. Miután egyik jelölt sem volt hajlandó lemondani trónjáról, így polgárháborús időszak vette kezdetét 1527-től. A mohácsi veszteségek megtizedelték, a két király pedig megosztotta a hatalmi elitet, így a társadalmi mobilitás új lehetőséget kapott: a nemesség számára az arisztokráciába való emelkedés lehetősége ismét megjelent. A 15. század végén ugyanis az 1498. évi 22. törvénycikkkel zárult a korábbi társadalmi mobilitás az arisztokrácia irányába.⁷ Mohács és az azt követő polgárháborúk, majd a törökkel folytatott harcok azonban megtörték ezt a tendenciát. Tanulmányom arra a kérdésre keres választ, hogy a 16. század első felében, a mohácsi csatát követően, egy nemesi család karrierstratégiájában a házasságkötés milyen szerepet játszott, milyen stratégiai megfontolások álltak a házasságok mögött. Tanulmányomban a család mindkét ágát vizsgálom, mivel az időszakban még a Fügedi Erik által definiált klánszerkezet felbomlása nem történik meg,⁸ az ágak tehát szoros együttműködésben állnak.

A FORGÁCH CSALÁD 11. NEMZEDÉKÉNEK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A 11. nemzedéknek összesen 10 tagja volt, pontosan fele-fele arányban nők és férfiak, ebből azonban csak 6 házasság ismert pontosan, ezek között pedig a férfiak házasságkötései dominálnak, csupán kettő nő, a gácsi ágba tartozó Fruzsina és a Julianna a ghymesi ág tagja.⁹ Ezekből az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a házassági stratégia a birtokszerkezet stabil megtartását célozta. Azt is megállapíthatjuk, hogy a nemzedéknek mintegy a fele vette ki a részét a reprodukcióból, a négy házasságot kötött férfi a családfák tanúsága szerint mind aktívan részt vett a reprodukcióban. A házasságok pontos idejéről sajnos nincsenek forrásaink. Jelentősebb házasságok ezekből:

Forgách II. Ferenc – Léway Zsófia, Balassa Magdolna

Forgách V. László – Révay Zsófia

Forgách I. Zsigmond – Zólyomi Katalin

Forgách Julianna – Mérey Mihály

Forgách II. Ferenc házasságának jelentőségét a házasságkötés okainak tipikussága adja meg, nevezetesen a regionális, földrajzi alapú kapcsolódási pont, valamint az egyező társadalmi csoport. Első felesége, Léway Zsófia Léway Cseh Zsigmond barsi főispán lánya volt,¹⁰ a házasságot a barsi Forgách birtokok és Ferenc lévai várkapitánysága is indokolta, tehát földrajzi kapcsolat állt fenn a két család között,

PÁLFFY: 2010, 53.

⁷ Az 1498:22. tc. név szerint sorolta fel a bandérium állításra kötelezett főurakat, 39 személyt konkrétan, valamint keresztnév nélkül a Frangepán és Korbáviai grófokat. B. SZABÓ: 2006, 37.; KUBINYI András: A Jagelló-kori Magyarország Történetének vázlata. *Századok*, 128. évf. 1994. 2. szám, 288–319, 290.

⁸ FÜGEDI Erik: *Az Elefánthyak*. Magvető, Budapest, 1999, 18.

⁹ NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Arcanum, Budapest, 1999 [Elektronikus dokumentum]; ELIÁŠ, Miroslav: Forgáčovci – šľachtický rod z Gymeša. Civic Association of Forge de Ghymes, Trenčín, 91.

¹⁰ NAGY: 1999; ELIÁŠ: 2010, 91.

a házassági döntést lokális kérdések határozták meg feltehetően. Második felesége, Balassa Magdolna a mohácsi csatában elesett Balassa Ferenc lánya volt.¹¹ A Balassa család ebben az időszakban szintén feltörekvő nemesi famíliák közé számított. A Balassa birtokok felső-magyarországi elhelyezkedése szintén szerepet játszhatott abban, hogy a két család birtokai földrajzi értelemben kapcsolódhassanak.

Forgách V. László és Forgách Julianna házasságai, a Révay és a Mérey családdal kiépült rokoni kapcsolatok a jelentőségüket az 1548-as hatalmaskodási ügy miatt nyerték el, ugyanis ezek a rokonságok adtak alapot Révay Ferenc és Mérey Mihály közbenjárására és közvetítésére a Forgách család és Ferdinánd közti tárgyalásokban, aminek hozadéka az 1550-es kegyelem lett.¹² Forgách Zsigmond házassága Zólyomi Katalinnal a Báthory-családdal való rokonsághoz vezetett,¹³ emellett a család emelkedésében döntő szerepet játszó Forgách III. Ferenc és Simon ebből a házasságból származott.

A FORGÁCH CSALÁD 12. GENERÁCIÓJÁNAK HÁZASODÁSI STRATÉGIÁJA

A 12. generációt illetően a visszatérő házasság tételét látjuk érvényesülni, ugyanis a Balassa és a Révay családdal ismét kölcsönös házasságok kötettek: Forgách Mária Révay Péterrel, Forgách Zsuzsa Révay Ferencsel kötött házasságot, Forgách VIII. Miklós pedig Balassa Annával.¹⁴ A Balassa családdal kötött házasságok stratégiai voltát megerősíti, hogy az időszakban a Forgách család és a Balassa család katonai együttműködése kimutatható a fentebb tárgyaltak alapján. A generáció két kiemelkedően jelentős tagja Forgách Simon és Imre házasságait érdemes külön vizsgálni.

Forgách Simon Pemfflinger Orsolyát vette feleségül (pontos dátum nem ismert, de 1556-ban már házasok).¹⁵ Pemfflinger István testvérének, Sebestyénnek a lányát vette el.¹⁶ A házasság mindkét család számára előnyökkel járt, hiszen a Pemfflinger család a 15. századtól volt jelen¹⁷ a Magyar Királyságban s a Forgách családdal való rokonság elősegíthette az országban való érvényesülésüket. Ez a határozott törekvésük jól látható abból, hogy Hans Pemfflinger budai királybíró fiai István,

¹¹ NAGY: 1999; ELIÁŠ: 2010, 91.

¹² MNL OL: A57 Libri Regii 2.517

¹³ NAGY: 1999.

¹⁴ NAGY: 1999; ELIÁŠ: 2010, 91.

¹⁵ MNL OL E 172 II. tétel No. 13. Forgách Simon Dobó Istvánhoz írt 1559-es levelében is említést tesz már feleségéről, Pemfflinger Orsolyáról, Sebestyén lányáról. SÖRÖS Pongrác: Ghimesi Forgách Simon báró: első közlemény. *Századok*, 33. évf. 1899. 7. szám, 595–617, 597.

¹⁶ A korábbi szakirodalom (Bártfai, Sörös és Nagy Iván) tévesen Pemfflinger Márk lányának írta Orsolyát, azonban a13 Forgách Simon Dobó Istvánhoz írt 1559-es levelében egyértelműen Pemfflinger Sebestyén lányának írja Orsolyát. MNL OL E 172 II. tétel No. 13. Emellett Kubinyi András kutatásai is alátámasztják ezt a tényt. KUBINYI: 2009, 753.

¹⁷ Mátyás korától egészen pontosan, mind a budai politikai életben (budai bírói tisztség), mind az ország pénzügyi (kereskedelmi és kincstári) életében jelentős szerepet töltöttek be, emellett a Jagelló-uralkodók udvarában is egyre jelentősebb szerepet töltöttek be. KUBINYI: 2009; KUBINYI András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541: kísérlet az országos és a királyi magánjöveldelmek szétválasztására. *Levéltári Közlemények*, 35. évf. 1964. 1. szám, 67–98.

Sebestyén és Márk feltehetőleg gondos tervezés alapján, más-más területeken próbáltak érvényesülni. István döntően az udvarban, de Sebestyén is udvari szolgálattal kezdte pályáját még a mohácsi csata előtt, ugyanis Sebestyén Mária királyné főlovász mestere volt 1531-ig, majd diósgyőri várnagy lett,¹⁸ emellett az erdélyi Csicsó és Küküllő bárója lett.¹⁹ Márk pedig kifejezetten Erdélyben igyekezett érvényesülni, nagyszebeni királybírói tiszttel.²⁰ Épp ezért lehetett vonzó számukra a Forgách családdal való szorosabb viszony,²¹ a Forgáchoknak pedig nyilvánvaló előny volt, hogy a regensburgi származású család²² a Habsburg összetett állam Magyar Királyságon kívüli területei felé jelentett kapcsolatot, sőt Ferdinánd felé is, mivel Pemfflinger István az uralkodó egyik jelentős bizalmi embere és magyarországi szakértője volt. 1521-től szolgálta Ferdinándot, 1528-tól tanácsos volt a Magyar Kamarában, majd 1531-ben nyerte el az elnöki posztot, emellett diplomáciai feladatokat is ellátott.²³ Kamarai tisztsége jelentős udvari kapcsolatokat jelentett, amivel az 1526 utáni, kezdeti periódusban a magyar nemesség csak ritkán rendelkezett, a Pemfflinger család ilyen kivételt jelentett eredetük és a fent tárgyaltak okán.²⁴ Emellett kiemelendő összekötő kapocs a vallás, ugyanis a Pemfflinger család és a Forgách család is lutheránus volt.²⁵

Imre három ízben nősült, feljegyzéseinek hála a pontos dátumokat is ismerjük. 1569-ben Perényi Erzsébetet vette feleségül,²⁶ a házasság stratégiai alapja feltehetően a birtokszerzés volt, a család így Abaúj megyében szerezhetett volna birtokokat, a pereskedések és a Perényi család férfitagjainak hatalmaskodásai azonban komoly gondokat szültek, s felesége 1575-ös halálával a birtokokról kénytelen volt lemondani, mivel egy közös gyermekük sem maradt életben.²⁷ 1576-ban nősült másodszor, Thurzó Ferenc özvegyét, Zrínyi Katalint vette el.²⁸ Ennek a házasságnak az esetében a Thurzó családdal való kapcsolat kiemelkedőbb, mivel Thurzó

¹⁸ MNL OL: P 287 Fasc. V No. 49. Habsburg Mária Sebestyénnek adományozza Diósgyőr várát; MNL OL: P 287 Fasc. V No. 50. Jagelló Anna az adományhoz beleegyezését adja; MNL OL: P 287 Fasc. V No. 51. I. Ferdinánd Mária adományát átírja és megerősíti.

¹⁹ KUBINYI: 2009, 753.; SZENDREI János: *A diósgyőri vár története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927, 44.

²⁰ KUBINYI: 2009, 753.; Pemfflinger Márk életét illetően lásd még: FABRITIUS Károly: *Pemfflinger Márk szász gróf élete különös tekintettel a reformáció elterjedésére az erdélyi szászok között*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875.

²¹ Ilyetén törekvéseiket látszik alátámasztani az is, hogy Pemfflinger Márk lánya pedig enyingi Török Bálint felesége lett. BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1994. <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/> [az oldalszámot a formátum miatt nem tudom megadni]

²² KUBINYI: 2009, 744.; NAGY: 1999.

²³ F. Kis Erzsébet (szerk.): *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995, 5.; KUBINYI: 2009, 753.; PÁLFFY: 2010, 192.

²⁴ PÁLFFY: 2003, 51.

²⁵ NAGY: 1999; SÖRÖS: 1899, 595.

²⁶ NAGY: 1999; ELIÁS: 2010 91.

²⁷ BÁRTFAI Szabó László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Buzárovits Gusztáv Nyomdája, Esztergom, 1910, 314.

²⁸ NAGY: 1999; ELIÁS: 2010 91.

Ferenc Imre apjának lényegében felettese volt, míg Zsigmond magyar kamarai hivatalát betöltötte. A protestáns vallás is jelentős kapcsolódási pont volt, s a Thurzó birtokok egy része, mely özvegyi használat és gyermekek feletti gyámság címén Zrínyi Katalin birtokában volt, jelentős alapot jelentettek a házasság létrejöttéhez.²⁹ Láthatjuk tehát, hogy a házasság stratégiai célkitűzése itt is a vagyoni gyarapodás és a közös felekezeti, valamint hivatali kapcsolat alapozta meg. A birtokok kérdése itt is pereskedésekhez vezetett a Thurzó család férfi tagjaival, holott Imre ígérete szerint csak gyámfia nagykorúságáig kezelte volna a birtokokat.³⁰ Felesége 1585-ös halála véget vetett a pereknek, a nagykorúvá lett Thurzó György pedig átvehette birtokait.³¹ Harmadik házassága megkötésekor az anyai ágú Báthory rokonságnak vette komoly hasznát: Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem közvetítésével kérte meg Katalin szidóniai szász hercegnő kezét,³² 1586-ban pedig megkötötte a házasság, mely 1589-ig, Katalin haláláig tartott. Láthatjuk, hogy Imre házasságai ugyan nem voltak hosszú időtartamúak, ugyanakkor kimutatható a fokozatos rangbeli emelkedés hitvesei tekintetében. Az első két házasság vagyoni gyarapodást, míg a harmadik sokkal inkább presztízsbeli növekedést jelentett Imre és a család számára, s ezen jól lemérhető,³³ hogy a család milyen magasra emelkedett az arisztokrácia soraiban a 12. generáció működésének köszönhetően.

A fejezet végén még röviden kitérnék kicsit a 13. generációra is, mivel két fontos házasságkötés még a 16. század végén történt meg, s ezek nem elkülöníthetők szervezen a 12. generáció stratégiájától. Forgách Zsófia és Forgách Zsigmond házasságkötései kiemelkedőek, mind a ketten Forgách Simon gyermekei voltak, s érvényesült ismét a visszatérő házasság tétele, mert Forgách Zsófia 1585-ben Thurzó Györggyel kötött házasságot.³⁴ A házasság nem különíthető el attól a tendenciától, miszerint a 16. század második felében magas pozícióit veszített Thurzó család ebben az időszakban Thurzó Györggyel indult meg,³⁵ aki, mint láttuk, több szállal kötődött a Forgách családhoz, a múltbéli Forgách Imre gyámsággal, családi és lokális szinten egyaránt, s az udvari hivatali kapcsolatokkal szintúgy. Forgách Zsigmond szintén Thurzó lányt, Zsuzsát vette feleségül 1597-ben,³⁶ mely frigy költségeinek fedezése érdekében 1200 Forintért vetett Simon zálogba birtokokat „annak jobb módon való véghezviteléért”³⁷ nyilvánvalóan reprezentációs céllal.

²⁹ BÁRTFAI: 1910, 315.

³⁰ BÁRTFAI: 1910, 316.

³¹ BÁRTFAI: 1910, 317.

³² BÁRTFAI: 1910, 318.; NAGY: 1999; ELIÁS: 2010, 91.

³³ Annál is inkább, mivel Imre három házassága kirajzolja azt az ívet, mely a család emelkedését mutatja, a helyi, majd országos elit tagjaival való házasságkötés, majd ennél továbblépve az európai udvarok irányába új távlatok nyílhattak meg a család előtt, feltételezve és kiépítve lengyel és szász kapcsolatokat.

³⁴ BÁRTFAI: 1910, 491., PÁLFFY Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában: Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 53. évf. 2011. 1. szám, 63–85, 67.

³⁵ PÁLFFY: 2011, 73–74.

³⁶ BÁRTFAI: 1910, 486.

³⁷ MNL OL: P 287 Fasc. T. No. 13.

ÖSSZEGZÉS

Végezetül a fent leírtak tükrében megállapíthatjuk, hogy a Forgách család házassági stratégiájának egyik legáltalánosabb vonása a visszatérő házasság tételének érvényesülése. A 11. generáció esetében a házasságkötések meghatározó szerepet kaptak a család életében, a rokoni közbenjárás jelentős mértékben hozzájárult az 1550-es kegyelem elnyerésében, mely létfontosságú volt a család számára, könnyen derékba törhette volna emelkedő pályájukat. A 12. és részben a 13. generáció házasságkötésein pedig remekül lemérhető, hogy a család előmenetele milyen ütemben fejlődött, miként emelkedtek rangban, ennek egyik kiemelkedő példája a században Forgách Imre házasságkötései, illetve az, hogy Simon végrendeletében külön kiemeli, hogy milyen anyagi áldozatokat hozott a reprezentatív célú házasságkötés érdekében.³⁸

BIBLIOGRÁFIA, FORRÁSOK *(levéltári források)*

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

P 287: A Forgách család levéltára, Lajstromozott iratok, 1529–1783

Fasc. T: Végrendeletek

Fasc. V: Forgách Ádám és Révay Judit vegyes birtok- és vagyoni jogi iratai (1529–1703)

E 172: Archivum familiae Dobó (1527–1602)

A 57: Magyar kancelláriai levéltár, Libri Regii (Királyi könyvek) 1524–1867

IRODALOM

B. SZABÓ 2006

B. SZABÓ János: *A mohácsi csata*. Corvina, Budapest, 2006.

BÁRTFAI 1910

BÁRTFAI Szabó László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Buzárovits Gusztáv Nyomdája, Esztergom, 1910.

BESSENYEI 1994

BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1994. <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/>

CSEKEY 1917

CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog: Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmelléklettel*. Athenaeum, Budapest, 1917.

ELIÁŠ 2010

ELIÁŠ, Miroslav: *Forgáčovci – šľachtický rod z Gymeša*. Civic Association of Forge de Ghymes, Trenčín, 2010.

³⁸ MNL OL: P 287 Fasc. T. No. 13.

FABRITIUS 1875

FABRITIUS Károly: *Pemfflinger Márk szász gróf élete különös tekintettel a reformatió elterjedésére az erdélyi szászok között*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875.

F. KIS 1995

F. KIS Erzsébet (szerk.): *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995.

FÜGEDI 1999

FÜGEDI Erik: *Az Elefánthyak*. Magvető, Budapest, 1999.

KUBINYI 1964

KUBINYI András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541: kísérlet az országos és a királyi magánjövendelmek szétválasztására. *Levéltári Közlemények*, 35. évf. 1964. 1. szám, 67–98.

KUBINYI 1994

KUBINYI András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. *Századok*, 128. évf. 1994. 2. szám, 288–319.

KUBINYI 2009

KUBINYI András: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. 2. kötet. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2009.

NAGY 1999

NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Arcanum, Budapest, 1999.

PACH–R. VÁRKONYI 1985

PACH Zsigmond Pál (főszerk.)–R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): *Magyarország története: tíz kötetben 1526–1686: 1. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

PÁLFFY 2010

PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2010.

PÁLFFY 2003

PÁLFFY Géza: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. *Történelmi Szemle*, 45. évf. 2003. 1–2. szám, 45–61.

PÁLFFY 2011

PÁLFFY Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában: Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 53. évf. 2011. 1. szám, 63–85.

SÖRÖS 1899

SÖRÖS Pongrác: Ghimesi Forgách Simon báró: első közlemény. *Századok*, 33. évf. 1899. 7. szám, 595–617.

SZENDREI 1927

SZENDREI János: *A diósgyőri vár története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.